

сци било је француских инструктора. Неки су заједно са Бушатлијом и са многим Турцима остали на бојном пољу на Крусима. Могуће је да „Moniteur“ о свему овоме није знао ништа. У сваком случају, штета је што је ђутке прешао преко ове познате црногорске побједи којом је ликвидираан не само један опасни непријатељ Црне Горе него и чести одметник Портин који јој је мрсио планове.

Ова црногорска побједи и потибија Бушатлијина сматрана је и доцније као велики догађај у историји Црне Горе. Ево, на примјер, шта о томе каже познати француски слависта Сиприан Робер у свом раду „Le Monde Greco-Slave“:

„Геден црне планине дао је да се балсамује глава његова ривала, скадарског везира, која је била изложена у одаји за примање манастира Стањевића, одакле је доцније пренесена на Цетиње. Онако као што је некада глава послужила за темељ Јупитерова храма у Риму, тако је и глава Бушатлијина постала такође и основ црногорског капитола. Сјајна побједи на Крусима претставља почетак нове ере за Црногорце, чија је независност отада била освједочена у очима Европе и призната и од самог султана, који им отада више није тражио харач“. (Revue des Deux Mondes, t. XXX, 1843).

Анрија Лаиновић

БРОЈ ОМЕР-ПАШИНЕ ВОЈСКЕ ПРИЛИКОМ НАПАДА НА ЦРНУ ГОРУ 1852/53 Г.

У нашој и страниј историографији постоји размимоилажење кад се говори о броју војске коју је Омер-паша повео против Црне Горе крајем 1852 и почетком 1853 године. Изнијећемо ради илустрације само неколико примјера. Ђура Поповић у својој „Историји Црне Горе“ (Београд 1898) каже да је Омер-паша водио 70 хиљада војника. Владимир Ђоровић у студији „Лука Букаловић и херцеговачки устанци од 1852 до 1862 године“ (Београд 1923), износи на основу једних аустриских података, да је Омер-паша имао 22—24 хиљаде војника, а на основу других, 30 хиљада. Владан Ђорђевић тај број одређује на 68 хиљада у свом раду „Црна Гора и Аустрија“ (Београд 1924). По подацима Архиве Државног музеја на Цетињу турске војске је било 60 хиљада. Страни историчари су умјеренији у одређивању овог броја, али и они се не слажу. Узећемо за примјер два позната француска историчара предратне школе, једног стручњака по питању дипломатске историје, а другог из области источног питања. Први, А. Дебидур наводи да је Омер-паша имао 34 хиљаде људи. (А. Debidour: Histoire diplomatique de l' Europe, I, — Paris, 1917 —

Иконић, Београд, 1934). Други, Е. Дрио, прецизира тај број на 30 хиљада (Edouard Driault: *Question d' Orient*, — Paris, 1921).

Послужићемо се још једним страним архивским податком. Француски амбасадор у Цариграду Лавалет у извјештају свом министру од 4 јануара 1853 године каже да се рачуна да турска војска која је повјерена Омер-паши броји 20.000 људи.¹

Најзад, навешћемо и једну новинску вијест од многих које су о томе питању објављиване у ондашњој домаћој и страниој штампи. Узећемо бечки лист „Lloyd“, који је као и остала аустријска штампа, врло пажљиво пратио догађаје у Црној Гори. Он објављује вијест коју је добио из Херцеговине 27 јануара 1853 године: „Турска војска добила је појачања и сада броји 44.000 људи. Осман паша има под командом 8000 близу Лимљана. Амзага се налази са 4000 људи код Скадарског Језера, а 2000 људи логорује у Подгорици. Исмаил-паша иде на Грахово са 10 хиљада људи и један исто толики одред улогорио се близу Никшића.“²

Очигледно, бројке нијесу утврђиване на основу аутентичних података. Усто, тешко је било уопште одредити тачан број Омер-пашине војске, јер је у њој било поред регуларних још и нерегуларних трупа, башибозука, чији је број и у том походу као и у свим другим турским походима, јако варирао. Одређеније о овом броју моћи ће се говорити на основу анализе турских званичних докумената. Једну врсту таквог документа ми смо нашли у Архиву француског Министарства спољних послова у Паризу и зато га овдје у преводу објављујемо.

Француски консул у Београду у свом извјештају од 7 децембра 1852 који је послао министру спољних послова у Париз каже на крају и ово: „По вијестима које је Бесим-паша примио, а које ми је саопштио, операциона војска коју је Омер-паша окупио за предвиђени сукоб са Црногорцима, састоји се:

- 1) од 3 батаљона 5 пјешад. пука из Румелије,
- 2) од 3 батаљона 1 пјешад. пука из Цариграда,
- 3) од 3 батаљона 1 пјешад. пука из Босне, који су сада на кантонирању у Пећи и Таковици,
- 4) од 2 батаљона пјешадијске гарде,
- 5) од 1 батаљона 1 пјешад. пука из Румелије,
- 6) од 1 батаљона 2 пјешад. пука из Румелије.

Свега 13 батаљона пјешадије, отприлике 8000 људи. Усто још: 3 комплетна редовна пука коњице и 6000 башибозука. Све то могло би сачињавати војску од 15000 рачунајући и артиљерију.“³

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères à Paris. Turquie 1853, I—IV, t. 311. Ambassade de France a Constantinople.

² Moniteur од 7 фебруара 1853

³ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, — Paris — Turquie 1850—1858, I—IV: Dépêches politiques du Consul de Belgrade, t. 5.

Наведени податак није званичног карактера, али добијен из турских извора могуће је да претставља реално стање регуларне турске војске. Нерегуларних трупа, међутим, морало је бити више. Поход је вођен против Црногораца у знаку распаљивања вјерског фанатизма муслиманских маса у свим турским областима на Балкану. Оне су му одушевљено прилазиле, нарочито масе из области које су граничиле Црном Гором. Рјечита је у том погледу једна вијест коју је објавио према аустриској штампи француски лист „Moniteur“ од 24 јануара 1853 године, у којој се каже да је у Сарајеву све стављено у покрет да се изазове фанатизам муслимана против невјерника, да јаничарски бубњевци и пуцњи из пушака стално одјекују улицама Сарајева итд. Према томе, нерегуларних трупа у Омер-пашиној војсци морало је бити много више него што је наведено у горњем податку француског консула и број од 30 хиљада цјелокупне његове походне војске изгледа реалан.

Анрија Лаиновић

ДВА ПОДАТКА О НИКОЛИ АРХИЛУПИСУ

Жиречек помиње Николу Архилуписа из Котора као латинског канцелара српског деспота. Истакао се 1435 у преговорима с Млечићима у Котору, а затим у Смедереву („Историја Срба“, I, 425; II, 386). По млетачким изворима, Архилупис је био канцелар Стевана Лазаревића већ 1423, а доцније канцелар Ђурђа Бранковића до 1440 године (Љубић „Листине“, IX, 13, 80-7, 120).

У Которском архиву нашли смо два податка о Архилупису. По тим подацима, Архилупис је умро у Бару 1445.

Никола Архилупис из Котора, „канцелар пресвијетлог господина деспота Рашке“, изравнао је пред судом 18 јуна 1439 све своје рачуне са Пирком Остојицом и Марком Брајковим (VI 749). Марко Брајков спада међу истакнуте которске трговце који су снабдијевали Зету чохом, оружјем, житом.

По једној јавној исправи од 23 децембра 1445, наведеној у судско-нотарском документу од 22 фебруара 1446 године, Никша Архилупис, „бивши секретар српског деспота“, завјештао је 20 златних дуката колегијалној цркви св. Марије у Котору, да се за њих набави црквена одежда. Мартолица Михаила Буће, вјероватно старатељ имовине поменуте цркве, ишао је у Бар да прими ово завјештање. Извршиоци опорукe пок. Никше нијесу хтјели да му исплате поменутих 20 дуката, него су се обавезали да сами набаве одежду у Млечима, што се види из јавне исправе коју је написао Марин Катић, барски нотар. Зато се Мартолица Бућа